

Demokracja jako rządy ludu/narodu.

Idee: suwerenności, reprezentacji, republikanizmu

Suwerenność

I. **Starożytność:** związek wolności i polityki: wolnym można być tylko uczestnicząc w świecie polityki.

- wolność jest koniecznym elementem polityki rozumianej jako działanie
- działanie jest podstawową cechą kondycji ludzkiej
- Epiktet: pierwsza próba oddzielenia wolności od polityki. Wolność polega na uwolnieniu się od pragnień.
- wolność wewnętrzna jest pochodną wolności politycznej

II. **Wczesne chrześcijaństwo:** wolność od polityki (sfery działalności publicznej).

III. **Nowożytność:** połączenie wolności z wolną wolą.

J.J. Rousseau: idea samowładztwa. Zwierzchnictwo polityczne jest wyrazem indywidualnej woli.

Władza powinna być suwerenna czyli niepodzielna.

Suwerenność: etymologia słowa

- superanus: ktoś, kto nie uznaje nad sobą władzy wyższej
- souveraineté: XII w. wyższość fizyczna, jak i władza publiczna.

Po raz pierwszy użył jej Philippe de Beaumanoir dla określenia statusu osoby stanowiącej prawo na danym obszarze.

- XIII w.: suwerenność jako sprawowanie kontroli politycznej.

Sposoby pojmowania suwerenności:

1. Tradycja grecko-rzymska. Arystoteles, Marsyliusz z Padwy (suwerenność ludu), Jean Bodin (suwerenność monarchy), Thomas Hobbes (suwerenność państwa).
2. Tradycja chrześcijańska: św. Tomasz z Akwinu.
Koncepcje umowy społecznej: John Locke, Jan Jakub Rousseau.

Suverenność jako pojęcie prawnicze

- 1/ cecha władzy państwowej jako pewnego typu władzy;
- 2/ podmiotem władzy suwerennej jest państwo;
- 3/ określa charakter kompetencji przysługującej władzy państwowej;
- 4/ stanowienie powszechnie obowiązującego prawa;
- 5/ brak prawnego ograniczenia władzy państwowej przez inne systemy władzy społecznej.

Pytanie: kto sprawuje władzę suwerenną?

Suwerenność monarchy:

➤ J. Bodin: suweren podlega tylko prawu Bożemu, prawu naturalnemu i prawom fundamentalnym

J. Bodin, Sześć ksiąg o Rzeczypospolitej, przeł. R. Bierzanek, Z. Izdebski, J. Wróblewski, Warszawa 1958, s. 105, 111–112.

W czasach Bodina prawa fundamentalne oznaczały prawa sukcesji, niezbywalności domeny królewskiej i niezbywalności suwerenności państwa.

> T. Hobbes: nie ma mowy o ograniczeniu suwerena, który przez ograniczenie przestałby być suwerenem. Uzasadnienie monarchii absolutnej.

Suwerenność ludu

- władza pierwotna to władza ludu, który przekazuje ją w sposób powierniczy rządzącym (Marsyliusz z Padwy)
- lud ma prawo oporu względem monarchy, który rządzi w sposób nieodpowiedni, powstała w opozycji do władzy absolutnej (XVI w. Francja koncepcja tzw. monarchomachów)
- H. Grotius: lud może zrzec się swojej suwerenności. Władza suwerenna to władza najwyższa.

J. J. Rousseau:

- jedynym prawomocnym suwerenem jest lud, a jego prawa w tym zakresie, sprowadzone wprost do pełnej i wyłącznej władzy ustawodawczej, nie podlegają odstąpieniu i przedawnieniu
- lud nie może się podporządkować bezpowrotnie żadnej władzy
- wszelkie bez wyjątku prawa i ustawy wymagały dla swej ważności zgody ludu
- potrzeba odróżnienia władzy ustawodawczej od wykonawczej (odpowiadających dwóm odrębnym i odmienne uzasadnionym funkcjom ciała politycznego: jego „woli” i jego „sile”)
- pierwsza z tych władz, nazywana „wolą powszechną”, nadawała temuż ciału spoistości moralnej, pozostawiając drugą z władz, obciążoną zadaniem jej wykonania, w pozycji względem niej służebnej

- > zwierzchniej władzy ustawodawczej nie można dzielić i odstępować (skoro nie można tego czynić w stosunku do woli powszechnej)
- sama władza wykonawcza może i powinna być reprezentowana
- lud nie nadaje się do pełnienia tej roli
- odradzał demokratyczną formę rządu, opowiadając się najbardziej za rodzajem arystokracji elekcyjnej
- właściwym ośrodkiem władzy politycznej powinny być stałe, periodyczne zgromadzenia ludowe, na których lud odpowiadałby w formie plebiscytu na dwa pytania: „czy życzy sobie zachować obecną formę rządu?” oraz czy chce „pozostawiać zarząd spraw tym, którzy go obecnie sprawują?”
- rola ludu nie sprowadzała się wyłącznie do wyrażenia pierwotnej zgody na zawarcie umowy społecznej, zawsze zresztą odwoływalnej
- Lud: podmiot władzy zwierzchniej. Mógł on w założeniu w każdej chwili zmienić konstytucję, ale też odwołać i wymienić swych urzędników.

- Rousseau jednoznacznie potępił ideę przedstawicielstwa, przypominając, iż woli powszechnej reprezentować nie można: „jest taka właśnie lub inna, nie ma tu nic pośredniego”.
- Władzę ustawodawczą powinien zatem lud realizować osobiście, a „wszelka ustawa, której lud nie uznał, jest nieważna; nie jest wcale ustawą”.
- Rousseau podzielał typowe już dla tych czasów (Monteskiusz) przekonanie, że ustrój republikański można z powodzeniem zastosować w małych, homogenicznych państwach.
- dopuszczał możliwość przeniesienia uwagi z bezpośrednich zgromadzeń ludu-obywateli na pośrednie zgromadzenia ustawodawcze

Rewolucja Francuska: Suwerenność narodu:

Emmanuel Sieyès: sprowadzenie woli powszechnej do woli abstrakcyjnie pojętego narodu, reprezentowanego koniecznie przez wolnych od instrukcji przedstawicieli.

Suverenność: władza niezależna w stosunkach zewnętrznych i najwyższą w stosunkach wewnętrznych, pierwotną i prawnie nieograniczoną.

Suweren zaś to podmiot, któremu przysługuje władza suwerenna.

Problem: władza suwerenna monarchy a suwerenność ludu/narodu.

Przejście od struktury władzy państwowej do problemu legitymacji władzy było historycznie pierwszą zmianą w pojmowaniu władzy suwerennej.

Naród, jako byt idealny, nie miał żadnych możliwości działania politycznego. Suwerenność narodu oznaczała tylko obowiązek reprezentantów powoływania się w swoim działaniu na dobro ogólne i interesy narodu, tylko wtedy władza reprezentantów była legitymowana.

Niemiecki pozytywizm prawniczy: koncepcja delegacji.

- Naród jako podmiot posiadający najwyższą władzę
- dla swojego działania nie potrzebuje już żadnego upoważnienia i przed nikim już za swoje działania nie ponosi odpowiedzialności.
  - > władca delegujący władzę mógł w każdym czasie delegację cofnąć i przejąć na powrót wykonywanie praw zwierzchnich, naród zaś tego nie może uczynić
  - > może jedynie zmieniać osoby swoich przedstawicieli, lecz wykonywanie władzy może wrócić do narodu, ponieważ ogół obywateli nie jest w stanie kierować państwem.

„Monarcha delegujący władzę pozostawał sobą. Lud już nie posiada tego przywileju. Jego reprezentanci mogą w sposób legalny i ostateczny zmieniać kształt zbiorowości uznawanej za lud. Mogą przez zmianę ordynacji wyborczej zawęzić lub rozszerzyć krąg podmiotów uprawnionych do głosowania, mogą zmienić warunki głosowania, warunki kandydowania, czasokres trwania delegacji. Jest to szczególny paradoks: reżim prawny określający okoliczności i warunki delegacji może być w trakcie jej trwania zmieniony jednostronnym aktem agenta, bez zgody delegującego. W tej sytuacji jest wątpliwe, czy można delegującemu przyznać charakter podmiotu posiadającego władzę najwyższą i niezawisłą”.

M. Sobolewski, *O pojęciu suwerenności ludu*, [w:] Marek Sobolewski, *Pisma nieznanne, rozproszone*, red. K. Chojnicka, M. Jaskólski, Kraków 2003, s. 37]

Rozwiązanie:

- należy oddzielić charakterystykę władzy państwowej jako szczególnego typu władzy od charakterystyki struktury władzy w państwie.
- nowe sformułowanie kryteriów suwerenności narodu
- statusu narodu w procesie rządzenia państwem.

Uprawnienia obywateli w procesie rządzenia:

- 1/ prawo wyboru organów kierujących aparatem państwowym;
- 2/ prawo wyrażania swoich opinii w przedmiocie rządzenia państwem (szereg szczegółowych praw politycznych obywateli, np.. wolność opinii i słowa, prawo petycji, zrzeszania się czy zgromadzeń);
- 3/ prawo współdecydowania z organami państwa w procesie rządzenia (referendum).

Naród:

1/ jako wspólnota etniczna;

2/ jako stowarzyszenie obywateli.

Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.

- Preambuła” „my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej”
- pojęcie naród w znaczeniu prawnym nie oznacza narodu w sensie etnicznym

„Mamy tu zatem do czynienia z narodem w sensie prawnym i politycznym, a nie etnicznym, w żadnym więc razie nie można utożsamiać narodu z ogółem osób narodowości polskiej, a pozostawiać poza zakresem tego pojęcia obywateli innej narodowości”. A. Garlicki, Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu, wydanie 4, LIBER, Warszawa 2000, s. 55.

> naród jest więc rozumiany jako pewna fikcja personifikacyjna wobec zbiorowości obywateli, gdyż nie ma organu w państwie, który realizowałby pełnię władzy narodu jako takiego

- zasada suwerenności narodu nie oznacza, że naród jest podmiotem wykonującym władzę, a jedynie, że jest jej źródłem.
- suwerenność Narodu to suwerenność wewnętrzna
- ogół obywateli posiadających prawa wyborcze sprawuje władzę w dwojaki sposób – albo bezpośrednio, albo poprzez swych reprezentantów (art. 4 ust. 2 Konstytucji RP)

- art. 2 i art. 8 można wyprowadzić tezę o suwerenności prawa

Paradoksy reprezentacji politycznej

REPREZENTOWANIE LUDU – Claude Lefort

reprezentanci polityczni

▲ (plebiscyt, osąd)

LUD

▼ (reprezentacja)

◀ członkostwo

ludzie

Możliwe pytania

1/ kryzys demokracji przedstawicielskiej to:

kryzys demokracji czy kryzys reprezentacji?

2/ co należy ograniczać?

demokrację (obawa przed egalitaryzmem tłumu)

reprezentację (obawa przed oligarchizacją elit politycznych)

3/ władza nie należy do Narodu, tylko do polityków, ale politycy biorą pod uwagę opinię publiczną

4/ J. J. Rousseau: wola powszechna to jedynie sposób ustalania dobra wspólnego, a nie jakaś jego substancja/koncepcja.

Reprezentacja jako formalna instytucja prawna

- **kompetencja prawna umożliwiająca podejmowanie decyzji państwowych**
- stosunek reprezentacji, jest zastępowany podziałem kompetencji pomiędzy reprezentowanych a ich reprezentantów.
- kompetencją ciała wyborczego jest desygnacja reprezentantów, z kolei kompetencją reprezentantów jest sprawowanie określonych funkcji publicznych, zastrzeżonych dla organu przedstawicielskiego.
- wyborca zostaje pozbawiony jakiegokolwiek prawa dysponowania własnymi kompetencjami i ich przekazywania swoim przedstawicielom, a pozostawiona jest mu jedynie kompetencja dokonania czysto personalnego, programowego, i w końcu politycznego wyboru reprezentanta.

Reprezentacja polityczna:

1/ zjawisko socjologiczne, sprowadzające się do merytorycznego uzgodnienia, a w efekcie konwergencji wszelkich decyzji z zakresu polityki państwa do opinii podmiotu reprezentowanego, tj. przeważających w społeczeństwie jednostek i grup społecznych, stanowiących punkt odniesienia procesu korelacji z rozstrzygnięciami państwowymi.

2/ zasada konstytucyjna, jaką w ujęciu ściśle prawnym ustanawia idea przedstawicielstwa.

Fikcja prawna przedstawicielstwa

- 1/ Uprawnieniem suwerena jest więc dokonanie samego tylko aktu wyboru reprezentanta.
- 2/ Zasada reprezentacji pełni istotną funkcję legitymizacyjną względem nie tylko parlamentu, ale i całego ustroju politycznego.**
- 3/ Reprezentacja jest więc następstwem przyjęcia abstrakcyjnego założenia, że reprezentowanym jest lud (naród) i że stosownie do zasady suwerenności lud ten (albo naród) dysponuje prawami zwierzchnimi.
- 4/ J. J. Rousseau: władza konstytuująca (lud) i władza konstytuowana (przedstawiciele)**

- Przyjęcie założenia o **istnieniu woli narodu – suwerena** wymaga akceptacji faktu, że **konstrukcja ta ma charakter z definicji fikcyjny**.
- Wola taka nie jest przecież, i fizycznie być nie może, zbiorczą wolą wszystkich.

➤ jest pewną hipotezą:

uznaniem, że wola reprezentanta traktowana w dalszej kolejności jako wola narodu jest przypisywana jako wola każdego z członków tego narodu, bez względu na autentyczną, rzeczywistą wolę pojedynczej jednostki, konstytuującej ów naród.

- sama suwerenność narodu – rozumiana jako realizacja jego woli – jest pewną fikcją prawną, konstrukcją teoretyczną przyjętą wyłącznie w celu uzasadnienia fenomenu władzy.
- Wola zbiorowego podmiotu praw zwierzchnich, jakim jest lud albo naród, najzwyczajniej bowiem nie istnieje i musi być dopiero sformułowana.
- Formułuje ją właśnie reprezentant, na którego przenoszone jest prawo konceptualizacji woli narodu – suwerena.

- **wola reprezentanta jest z kolei wolą samego narodu – suwerena.**
- **fikcyjność narodu jako suwerena oraz fikcyjność woli tego narodu**

Skutek:

- 1/ deformacja reżimu reprezentacji politycznej i pojawienie się „absolutyzmu przedstawicielskiego”.
- 2/ przeniesienie suwerenności z reprezentowanych na reprezentantów, stawiając parlament – jako organ przedstawicielski – na miejscu właściwego suwerena.

Możliwe rozwiązania:

- 1/ demokracja bezpośrednia; szczególnie referendum ogólnokrajowe jako forma decydowania suwerena o najważniejszych sprawach;
- 2/ ograniczenie kompetencji parlamentu (np. system semiprezydencki V Republika Francuska)
- 3/ demokracja konstytucyjna: kontrola konstytucyjności ustaw;
- 4/ bezpośrednie stosowanie konstytucji przez sądy;
- 5/ odwrócenie fikcyjności w konstrukcji przedstawicielstwa politycznego.

To nie naród – suweren i jego wola są fikcją prawną, gdyż realnością jest jedynie reprezentant i jego wola, ale na odwrót – reprezentacja jest fikcją, gdyż prawdziwa i autentyczna jest tylko *volonté générale*, sformułowana przez lud, na który składają się naprawdę istniejący, jak najbardziej obecni i realni ludzie. **Mandat imperatywny.**

Idea republikanizmu

- początek w starożytnej Grecji. Uczestnictwo w życiu publicznym greckiej polis było obowiązkiem i warunkiem cnotliwego życia obywatela.
- Według Arystotelesa człowiek jest z natury stworzony do życia w państwie, zaś państwo ma cel etyczny, jakim jest szczęście i samowystarczalność wspólnoty.
- Rzym, Marek Tulliusz Cyncero: *res publica* „wspólnota zespolona przez uznanie tego samego prawa; koncepcja *iuris societas*
- Marsyliusz z Padwy: idea samowystarczalnej wspólnoty obywatelskiej, rządzonej zgodnie z prawem i wymagającej od obywateli cnoty politycznej, rozumianej jako „zespół cech i zdolności pozwalających obywatelowi chętnie i owocnie służyć dobru wspólnemu”. Lud jako najwyższy ustawodawca i suweren
- Republikanizm stopniowo zyskiwał na znaczeniu w XVI–XVIII w. Machiavelli, Monteskiusz, Rousseau
- republikanizm współczesny: Quentin Skinner, Philippe Pettit

> *„Model republikański kładzie nacisk na definicję człowieka jako obywatela, postrzeganego przez pryzmat wspólnoty, której dobro miało być jedną z jego podstawowych trosk. Zarówno o jego Tradycja republikańska i jej znaczenie dla współczesnej edukacji obywatelskiej godności, jak i o wolności decydowało to, że nie podlegał nikomu innemu jak tylko prawom, na które sam wyrażał zgodę, uczestnicząc wraz z innymi obywatelami w rządzeniu i stanowieniu prawa”.*

(D. Pietrzyk-Reeves, *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Toruń 2012, s. 52).

> *„Republikanizm to teoria idealnego ustroju wolnych, równych, aktywnych, moralnych obywateli”*

(T. Buksiński, *Współczesne filozofie polityki*, Poznań 2006, s. 99).

Elementy idei republikańskiej:

- 1/ przekonanie, że obywatele najlepiej sami sobie dadzą radę z podejmowaniem decyzji politycznych,
- 2/ udział obywateli w społeczeństwie politycznym jest nie tylko pożądany, ale konieczny,
- 3/ żaden inny ustrój nie gwarantuje równocześnie istnienia wolności i bezpieczeństwa.
- 4/ silne państwo, kontrolowane przez obywateli.

Funkcje państwa: obrona przed wrogiem zewnętrznym, gwarantowanie bezpieczeństwa wewnętrznego, wolności w kraju, zapewnienie przestrzegania prawa, wzmacnianie cnót obywatelskich i zainteresowania dobru publicznymi.

Państwo ma obowiązek wspierać instytucje względnie niezależne i obywatelskie.

Państwo ma czynić instytucje odpornymi na wpływy rynku i grup interesów.

- republikanizm opiera się na optymistycznej wizji ludzkiej natury, człowiek posiada cnotę roztropności i umiarkowania oraz ducha obywatelskiego, praktycznej mądrości czy roztropności obywateli (określanej często mianem phronesis)
- – republikanie nie dokonują, jak liberałowie, tak radykalnego podziału na sferę publiczną i prywatną. W szczególności moralne postępowanie nie jest dla republikanów sprawą tylko prywatną, lecz jest niezbędne do tego, by również sfera publiczna była moralna.
- znaczenie dobra wspólnego. Obywatele powinni być gotowi –jeśli zajdzie taka potrzeba – stawiać wyżej dobro publiczne (dobro wspólne) niż dobro prywatne.
- partycypacja obywatelska obowiązkiem obywatela
- polityczna partycypacja jest prawdziwym powołaniem człowieka, sferą realizacji dobrego życia, a tym samym drogą do prawdziwej wolności”

Pożądane cechy obywatela (cnoty obywatelskie (civic virtues); używa się też określenia „moralność publiczna”, ponieważ właściwie pojmowana obywatelskość polega na moralnym postępowaniu w życiu publicznym).

„Moralność publiczna obejmuje takie cechy, jak: patriotyzm, odwaga, umiłowanie wolności republikańskiej, prawdomówność, roztropność, krytycyzm, zrozumienie swojego miejsca w życiu republiki i znaczenia własnych działań dla jej zachowania. (...). Ponieważ uchwały w sprawach publicznych podejmowane są w wyniku dysput, więc dużą rolę odgrywa wymowa i umiejętność argumentowania”

(T. Buksiński, *Współczesne filozofie polityki*, Poznań 2006, s. 100).

Dobro wspólne

Art. 1 Konstytucji RP: Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

- dobro wspólne to suma warunków życia społecznego umożliwiających i ułatwiających integralny rozwój wszystkich członków wspólnoty politycznej i tworzonych przez nich społeczności
- *„Dobro wspólne wymaga, by wszyscy mieli jednakowe szanse realizacji swego modelu dobrego życia”*. (W. Brzozowski, Konstytucyjna zasada dobra wspólnego, „Państwo i Prawo” 2006, z. 11, s. 28).
- *„W najszerszym znaczeniu, na gruncie rozważań konstytucyjnych, przez «dobro wspólne» należałoby rozumieć sumę wszystkich instytucji i warunków, umożliwiających jednostkom i ich grupom osiągnięcie pełnego rozwoju – przez uporządkowane współdziałanie, optymalne wykorzystanie różnych środków prawnych, ekonomicznych, gospodarczych i kulturowych – gwarantujących prawa każdej osoby ludzkiej, a także warunkujących i zabezpieczających ład oraz sprawiedliwość społeczną, jak i umożliwiających zapewnienie trwałej i sprawiedliwej koegzystencji z innymi narodami”*.

M. Zubik, Refleksje nad „dobrem wspólnym” jako pojęciem konstytucyjnym, [w:] Prawo a polityka. Materiały z konferencji Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, M. Zubik (red.), Warszawa, 2007, s. 404.

Dobro wspólne a ograniczenie praw i wolności

- > „Prawa i wolności obywatelskie mogą podlegać ograniczeniu, przy przyjęciu określonych zasad, jeżeli jest to konieczne dla ochrony **ważnego interesu publicznego (dobra wspólnego)**, a więc gdy chodzi o wartość, «która w każdym demokratycznym porządku prawnym może, w granicach wyznaczonych koniecznością, uzasadniać wkroczenie w prawa jednostki, nawet w prawa podstawowe»” (wyrok TK z dnia 4 lipca 2002 r. w sprawie SK 11/98).
- > Ważny interes publiczny czy też zbiór ważnych interesów publicznych mogących uzasadniać ograniczenie praw jednostki, oczywiście po spełnieniu przewidzianych prawnie kryteriów, takich jak konieczność, a oprócz niej proporcjonalność, zakaz naruszania istoty chronionego prawa, czy, co wyraźnie podkreślał TK, w ogóle wszystkie kryteria wynikające z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP¹⁹, nie wyczerpuje jednak całego zakresu znaczenia dobra wspólnego ani nie stanowi jego istoty.